

*Тимошук Марія Святославівна,
здобувачка ступеня вищої освіти «бакалавр» педагогічного факультету,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

*Науковий керівник:
Максимчук Наталія Станіславівна,
старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Характерною тенденцією реформування сучасної освіти в Україні є спрямованість на покращення її якості, орієнтація на всебічний розвиток і підвищення рівня освіченості особистості. Важливою складовою загальної освіти кожної людини є природнича освіта. У її зміст закладена система природничих знань, яка необхідна для адекватного світосприйняття та уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу, опанування науковим стилем мислення, усвідомлення способів діяльності і ціннісних орієнтацій, що дають змогу безпечно жити у високотехнологічному суспільстві та цивілізовано взаємодіяти з природним довкіллям.

У Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року зазначено, що однією із 10 ключових компетентностей НУШ є «основні компетентності у природничих науках і технологіях. Наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результат» [1].

Теоретичні та експериментальні дослідження проблеми формування природничої компетентності молодших школярів висвітлено у працях таких науковців як І. Андрусенко, Т. Байбари, Н. Бібік, О. Біди, Н. Білоусової, Л. Височан, Е. Воронцової, Т. Гільберг, Н. Коваль, А. Крамаренко, М. Кукалець, Д. Луцик, Л. Нарочної, Н. Павич, О. Савченко, В. Танської, Г. Тарасенко, С. Тарнавської, І. Тимофєєвої, З. Хитрої, К. Шевчук та ін.

Головним призначенням природничої освітньої галузі є «формування природознавчої компетентності молодшого школяра в процесі засвоєння ним системи екологічних та інтегрованих знань про природу – неживу і живу, невіддільним складником якої є людина, цілісного освоєння природничо-наукової картини світу, опанування способів пізнавальної і природоохоронної діяльності, становлення екологічного мислення, цінностей і поведінки,

розвитку спроможності використовувати їх для соціалізації та творчої самореалізації в різних сферах життєдіяльності» [2, с. 71].

За визначенням Т. Дмитренко, «природознавча компетентність учня являє собою поєднання природничих уявлень, знань, умінь і навичок, ставлень, оцінних суджень та досвіду діяльності, що дозволяють формулювати обґрунтовані й усвідомлені судження про об'єкти та явища природи і проявляються у процесі активних самостійних, практичних, дослідницьких, природоохоронних дій школяра» [3, с. 188].

«Природнича компетентність учня являє собою сполучення уявлень про природу, знань, умінь і навичок, оцінних суджень і досвіду діяльності, що дозволяють формулювати обґрунтовані й усвідомлені судження про об'єкти і явища природи й виражаються в процесі активних самостійних, практичних, дослідницьких дій школяра», стверджує О. Легкий [4, с. 120].

Вчений О. Легкий стверджує, що природничу компетентність утворюють такі структурні елементи: ціннісна складова природничої компетентності учнів – це система цінностей молодших школярів у сфері відносин «людина-природа». У структуру поняття «компетентність» входить сукупність ціннісних орієнтацій, оскільки однією з основних завдань шкільної природничої освіти є формування в учнів позитивного ціннісного ставлення до об'єктів живої та неживої природи. Учитель повинен постійно підтримувати атмосферу пошуку й відкриття, для того, щоб пробудити в учнів пізнавальний інтерес до вивчення природознавства, ціннісних настанов у ставленні до природи й відчуття себе як невід'ємної частини навколишнього світу; когнітивну складову природничої компетентності учнів становлять предметні знання. Знання з природничих наук є міцними й функціональними, якщо вони складають відповідну систему й характеризуються цілісністю. Цілісність знань визначається як внутрішня характеристика системи, яку вона здобуває на заключному етапі свого розвитку. Формування системних знань учнів - основа формування їхньої цілісності. Відсутність розуміння й планомірного, системного розвитку уявлень і понять у свідомості учнів, лише просте запам'ятовування, а не сформованість уявлень у початкових класах надалі гальмує засвоєння природничих наук у середній школі. Засвоєння та пропедевтика елементарних природничих понять повинно відбуватися вже в початковій школі. Процес формування понять та уявлень здійснюється в діяльності. Діяльнісну складову предметної природничої компетентності учнів становлять уміння, навички й оволодіння різними способами діяльності; діяльнісна складова природничої компетентності учнів ґрунтується на пізнавальній і творчій активності учнів і включає ведення спостережень за об'єктами природи з виявленням причинно-наслідкових зв'язків між явищами природи й життєдіяльністю людини, уміння здійснювати пошуково-дослідницьку, практичну й природоохоронну діяльність, робити висновки й узагальнення, створювати проекти для стимулювання пізнавального інтересу школярів, розвитку спостережливості, мовної діяльності» [4, с. 120-121].

На думку О. Грошовенко та Л. Присяжнюк природнича предметна компетентність – це «здатність учнів самостійно усвідомлювати природу і себе

як її невід'ємну частину. Покликана сприяти формуванню в учнівській молоді відповідної екологічно доцільної поведінки, уміння діяти в нетипових ситуаціях та допомагати природним об'єктам» [5, с. 76].

Вчені О. Грошовенко та Л. Присяжнюк до системи природознавчої компетентності відносять: екологічну компетентність – це здатність учнів брати активну участь в екологічно свідомих заходах у своєму повсякденному житті та природному середовищі, а набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності використовувати для вдосконалення своїх здібностей прийняття рішень, відповідної поведінки, і вони отримують інформацію про свою здатність брати відповідальність за рішення, які вони приймають, знаючи їхній вплив на навколишнє середовище; інформаційну грамотність – це здатність учнів ефективно опрацьовувати різноманітні джерела інформації та подавати їх самостійно. Розпізнавання різних позицій та визнання та прийняття різних точок зору на предмети та явища. Самостійно шукати інформацію за довідниками, енциклопедіями, словниками, Інтернетом тощо; аксіологічна компетентність означає здатність учнів оцінювати об'єкти, явища та процеси та планувати власну діяльність у природі з точки зору їх цінності та внутрішньої цінності; просторова компетентність включає вміння учня пересуватися в навколишньому середовищі, визначати місце розташування об'єктів (процесів, явищ) і співвідносити їх у часі та просторі; логічна компетентність, яка включає вміння учня встановлювати та пояснювати причинно-наслідкові та функціональні зв'язки у природному середовищі [5, с. 76-77].

В. Мелаш та А. Варениченко зауважують, що «предметна природознавча компетентність учня: полягає у його здатності самостійно осмислювати природу, власне місце і роль у ній як її складника, тому має сприяти, передусім, прагненню допомагати живій і неживій природі, умінню нестандартно мислити і діяти, формуванню адекватної (екологічно доцільної) поведінки; являє собою набутий у процесі ознайомлення з довкіллям досвід діяльності (комплекс компетенцій), що формується на основі сукупності природознавчих уявлень, знань, умінь та навичок, ставлень та оцінних суджень, які можна мобілізувати для активних самостійних дій (пізнавальних, практичних, пошукових, дослідницьких, природоохоронних), результатом яких є світобачення щодо предметів та явищ природного оточення, яке втілюється у вчинках, поведінці дітей; визначається як особистісне утворення, яке характеризує здатність учня виконувати доступні соціально й особистісно значущі практичні й пізнавальні проблемні завдання, пов'язані з реальними природними об'єктами у сфері відносин «людина – природа» [2, с. 71].

На нашу думку, природнича компетентність молодших школярів з особливими освітніми потребами включає: набуття досвіду емоційного контакту з природним довкіллям, здібностей визначати її настрій і стан; формування відчуття прекрасного в природі; стимулювання бажання виражати свої почуття художніми засобами; засвоєння базових природничих, екологічних, природоохоронних, культурологічних знань; засвоєння головних засад поведінки у середовищі; розвиток допитливості та спостережливості; формування інтересу до природи, розуміння необхідності її збереження; знання

естетичної та практичної цінності природи; формування здатності оцінювати природні явища та об'єкти, екологічний стан природи свого краю, власне і чуже ставлення до довкілля; формування потреби у збереженні та охороні природи; розв'язання проблемних ситуацій екологічного змісту.

Формування предметних природних здібностей здійснюється на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» та у позаурочній і позакласній роботі з природничої освітньої галузі і вимагає врахування таких чинників: сприятливе еколого-розвиваюче середовище, спілкування школярів з природними об'єктами, природоохоронна діяльність у довкіллі, спостереження, досліди і експерименти, практичні дослідження, проектна діяльність, природоохоронна діяльність.

Формування природничої компетентності молодших школярів вимагає від учителя щорічного оновлення наочного матеріалу для забезпечення освітнього процесу, підбору методів навчання й моніторинг якості знань своїх учнів, обов'язкового обліку індивідуальних особливостей і можливостей учнів з особливими освітніми потребами [6, с. 36].

Вчені Т. Костенко, І. Гудим, О. Легкий, С. Кондратенко стверджують, що «формування предметної природничої компетентності молодшого школяра з особливими освітніми потребами здійснюється на основі використання краєзнавчого матеріалу, сучасних освітніх технологій (розвиваюче навчання, проектні технології, використання комп'ютерних технологій), проведення дослідів й експериментів, спостережень, екскурсій» [6, с. 42].

Формування природничої компетентності молодших школярів з особливими освітніми потребами на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» вимагає адаптації, диференціації та застосування інклюзивних методик і спеціальних підходів, серед яких:

- максимальне використання наочності, великих карток, схем, піктограм та візуальних розкладів для спрощення сприйняття природничої інформації;

- подача природничого матеріалу невеликими, логічно завершеними частинами (дозування), зосередження на ключових поняттях і відмова від надмірної деталізації;

- зменшення кількості завдань з природничої освітньої галузі, використання великого шрифту, контрастних кольорів, мінімізація візуального шуму;

- залучення дітей з особливими освітніми потребами до простих, безпечних дослідів та експериментів, де молодші школярі можуть фізично маніпулювати об'єктами (наприклад, дослідження властивостей води, ґрунту, рослин), що сприятиме безпосередньому досвіду та конкретизації абстрактних природничих понять;

- активне застосування дидактичних і рольових ігор, моделювання ситуацій з природного середовища, які роблять навчання природничої освітньої галузі більш емоційним та мотиваційним;

- використання конструкторів LEGO для моделювання природних об'єктів або процесів (кругообіг води в природі, рух планет у Сонячній системі,

будова рослини тощо), які розвивають просторове мислення та дрібну моторику молодших школярів;

- залучення різних каналів сприйняття (дотик, нюх, слух) через роботу з природними матеріалами (шишки, листя, пісок, вода);

- підбір таких завдань, які учень з особливими освітніми потребами гарантовано зможе виконати, і обов'язкове позитивне підкріплення його зусиль та досягнень.

Ми переконані, що ключовою метою процесу формування природничої компетентності у молодших школярів з особливими освітніми потребами є не просто передача знань, а формування елементарних практичних умінь досліджувати світ, розуміння зв'язків у природі та безпечної взаємодії з навколишнім середовищем.

Отже, природнича компетентність – це здатність дитини з особливими освітніми потребами звертати увагу на деталі навколишнього світу, помічати зміни в природі; ставити запитання, шукати відповіді, проводити прості експерименти; порівнювати, класифікувати, робити висновки на основі отриманих даних; будувати гіпотези, створювати моделі, висловлювати власні ідеї; розуміти важливість природи, дбати про навколишнє середовище.

Формування природничої компетентності – це тривалий і багатогранний процес, під час якого молодші школярі з особливими освітніми потребами зможуть активно пізнавати світ природи, експериментувати, робити відкриття і розвивати свої природні здібності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934> (дата звернення: 18.09. 2025).
2. Мелаш В., Варениченко А. Теоретичні засади формування природничої компетентності в молодших школярів у реаліях Нової української школи. *Науковий вісник Мілтопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка.* 2019. № 2 (23). С. 69-74.
3. Дмитренко Т. Предметна природознавча компетентність як особистісне утворення молодшого школяра. *Наука. Освіта. Молодь.* 2021. Ч. 1. С. 115-120.
4. Легкий О. Особливості формування компетентності в галузі природничих наук у дітей з порушенням зору. URL: <https://surl.lt/phutif> (дата звернення: 18.09.2025).
5. Грошовенко О. П., Присяжнюк Л. А. Формування природознавчої компетентності молодших школярів. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. *Педагогічні науки.* 2017. Вип. 78 (1). С. 74-79.
6. Костенко Т.М., Гудим І.М., Легкий О.М., Кондратенко С.В. Особливості стандартизації змісту освіти дітей з порушеннями зору: навч.- метод. посіб. К.: ФОП Симоненко О.І., 2019. 180 с.